

Streszczenie pracy doktorskiej

pt. Zachowania przestrzenne użytkowników miejskich placów w Poznaniu

Adam Wronkowski

Miejskie place określane są często jako kluczowe elementy miasta, które krystalizują jego plan, stanowiąc punkty węzłowe, w których splatają się różnorodne wydarzenia i prowadzone są rozmaite aktywności (Whyte 1980; Wejchert 1984; Carr i in. 1992; Carmona i in. 2008; Gehl 2007, 2009; Chmielewski 2010; Jałowiecki 2011). Tego typu przestrzenie są wykorzystywane przez niezliczoną liczbę osób, które realizują wiele różnorodnych zachowań przestrzennych. Jest to zjawisko, które opiera się na intencjonalnych działaniach odnoszących się do aktywności człowieka ściśle związanej z możliwościami oferowanymi przez jego własne oraz otaczające go uwarunkowania mające na celu zaspokojenie potrzeb. Relacja między człowiekiem a otaczającym go środowiskiem skutkuje jego zachowaniami przestrzennymi m.in. w miejskich placach (Barthel i in. 2015; Downs, Stea 2017). Relacja ta opiera się na systemie sprzężeń zwrotnych między dwoma powyższymi podsystemami, które są ze sobą ściśle powiązane, lecz pozostają autonomiczne (Wallis 1990; Jurković 2014). Istotne zatem staje się zgłębienie tej relacji polegającej na nieustannym konfrontowaniu się człowieka z przestrzenią.

Głównym celem pracy był opis i wyjaśnienie sposobu kształtowania się zachowań przestrzennych użytkowników miejskich placów. Został on osiągnięty poprzez realizację pięciu celów szczegółowych: (1) określenie roli miejskich placów dla ich użytkowników, (2) identyfikacja potrzeb zaspokajanych przez użytkowników miejskich placów, (3) identyfikacja czynników wpływających na zachowania przestrzenne użytkowników miejskich placów oraz (4) określenie taktyk zachowań przestrzennych użytkowników miejskich placów. Na potrzeby realizacji założonych celów pracy i odpowiedzi na postawione pytania wykorzystano 3 metody badawcze. Badania obserwacyjne pozwoliły na studiowanie zachowań przestrzennych człowieka podczas ich zachodzenia w naturalnym kontekście (Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001; Creswell 2013). Obserwowano użytkowników placu Wolności w Poznaniu, rodzaj i różnorodność wykonywanych przez nich aktywności oraz czas ich trwania i miejsce ich zachodzenia. Przeprowadzono także 17 indywidualnych wywiadów pogłębionych (10 wywiadów o charakterze ustrukturyzowanym przeprowadzonych przez narzędzie MS Teams oraz 7 o charakterze swobodnym przeprowadzonych w placu Wolności w Poznaniu). Scenariusz wywiadu pogłębionego zawierał w sobie pytania otwarte podzielone na pięć zasadniczych grup dotyczących: roli placów miejskich podczas codziennych aktywności,

motywów użytkowania miejskich placów oraz czynników warunkujących ich wybór jako miejsca aktywności, potrzeb zaspokajanych na miejskich placach, czynników wpływających na zachowania przestrzenne oraz ograniczeń zachowań przestrzennych. Podczas indywidualnych wywiadów pogłębionych o charakterze swobodnym skupiono się na poznaniu motywów użytkowania placu Wolności oraz konkretnych miejsc w ramach tej przestrzeni. Przeprowadzono także badania ankietową z wykorzystaniem techniki CAWI. Dotyczyła ona głównie oceny częstości zaspokajania zidentyfikowanych potrzeb zaspokajanych w miejskich placach oraz stopnia wpływu czynników na zachowania przestrzenne człowieka. Łącznie w badaniu uczestniczyło 384 respondentów będącymi mieszkańcami Poznania. Próba respondentów została dobrana według struktury wybranych cech populacji, takich jak płeć, wiek, wykształcenie i miejsce zamieszkania.

Praca składa się z dwóch zasadniczych części: teoretycznej oraz empirycznej. W pierwszej z nich przedstawiono pojęcia i koncepcje obecne w literaturze przedmiotu, które mają kluczowe znaczenie dla realizacji podejmowanego tematu. Podjęto dyskusję literaturową dotyczącą miejskich placów jako otwartych przestrzeni publicznych (rozdział 2), człowieka jako użytkownika tego typu obszarów w mieście (rozdział 3), jego zachowań przestrzennych (rozdział 4) oraz teorii afordancji (rozdział 5). Druga część pracy zawiera wyniki przeprowadzonych badań wraz z ich opisem, analizą i wyciągniętymi wnioskami.

W rozdziale 6 przedstawiono wyniki badania ankietowego oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych o charakterze ustrukturyzowanym. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż ponad 80% uczestników badania ankietowego zadeklarowało, że korzysta z miejskich placów w Poznaniu. Najczęściej wykorzystywanymi przestrzeniami tego typu są: Stary Rynek oraz plac Wolności. Miejskie place dla większości swoich użytkowników stanowią ważne obszary w mieście. W toku przeprowadzonych badań wyodrębniono 11 funkcji placów. Traktowane są one jako przestrzenie: spotkań, kulturowa, rekreacji, manifestacji, gastronomiczna, targowa, turystyczna, artystyczna, społeczna, komunikacji oraz nauki. Zwrot „miejski plac” najczęściej utożsamiany jest przez swoich użytkowników z takimi określeniami, jak: odpoczynek, spotkania, rekreacja, imprezy, kultura, festiwal, gastronomia, enklawa, turyści, ludzie, wspomnienia oraz wolny czas. Co ciekawe, miejskie place dostrzegane są nie tylko w przestrzeniach, które noszą administracyjną nazwę zawierającą frazę „plac”. Uczestnicy indywidualnych wywiadów pogłębionych wskazali także szereg innych obszarów w mieście, które w ich umysłach funkcjonują jako place. Są to na przykład: obszary nadwarciańskie, ulica Święty Marcin, wolne przestrzenie przed galeriami handlowymi czy polany w parkach (np. na Cytadeli i nad Malta). Tym, co pozwala

wyodrębnić plac ze struktury przestrzennej miasta są: właściwości fizyczne danego obszaru, aktywności możliwe do podjęcia oraz lokalizacja w strukturze miasta. Mimo wysokiego odsetka uczestników ankiety korzystających z miejskich placów i przypisujących tym przestrzeniom duże znaczenie, niepokojące są wskazania najmłodszych respondentów w wieku 18-29, którzy najczęściej deklarowali, że użytkowanie tych przestrzeni jest dla nich nieważne lub obojętne. Pod względem lokalizacji placów w Poznaniu należy stwierdzić ich zagęszczenie w centrum miasta – im bliżej centrum, tym jest ich więcej. Są także bardziej popularne wśród uczestników badania ankietowego.

W rozdziale 7 także omówiono wyniki badania ankietowego oraz indywidualnych wywiadów pogłębionych o charakterze ustrukturyzowanym. Na ich podstawie należy stwierdzić, iż zachowania przestrzenne człowieka mają początek w umyśle człowieka wraz z identyfikacją jego potrzeb. W toku postępowania badawczego zidentyfikowano 17 głównych potrzeb, które są zaspokajane w przestrzeni miejskich placów. Można je podzielić na 2 główne kategorie: obligatoryjne oraz opcjonalne, oraz 4 podkategorie: bazowe, rekreacyjno-wypoczynkowe, społeczne oraz rozwojowe. Najczęściej zaspokajane w miejskich placach w Poznaniu są potrzeby: odpoczynku, przemieszczania się, wizualne/estetyczne, obcowania z naturą, komunikacji z innymi osobami oraz obcowania z kulturą. Najbardziej z kolei realizowane są potrzeby tworzenia, uzewnętrzniania swojej osobowości i ekspresji emocji, współdziałania z innymi oraz przynależności do grupy. Po identyfikacji swoich potrzeb człowiek przystępuje do poszukiwania przestrzeni, w której może je zaspokoić. Przy wyborze zwraca szczególną uwagę na panujące warunki atmosferyczne, estetykę, poczucie bezpieczeństwa, możliwość komfortowego użytkowania oraz dobre połączenie komunikacyjne. Ogólnie rzecz ujmując, czynniki wyboru miejskiego placu jako przestrzeni aktywności człowieka można podzielić na 3 kategorie: środowiskowe, przestrzenne i psychologiczne. Ważny jest także wpływ tzw. filtra sentymentu, który odnosi się do wspomnień, doświadczeń i wartości związanych z daną przestrzenią. Powoduje, że spośród dwóch przestrzeni mogących zaspokoić potrzeby człowieka, ten może wybrać mniej oczywistą przestrzeń – ze względu na wspomnienia, doświadczenia i wartości. Docierając do wybranej wcześniej przestrzeni na zachowania przestrzenne człowieka zaczynają oddziaływać różnorodne czynniki, które sklasyfikować można według 3 porządków. Pierwszy odnosi się do ich genezy. W tym kontekście wyróżnia się czynniki: środowiskowe, przestrzenne, kulturowe, społeczne, fizyczne oraz psychologiczne. Drugi dotyczy stopnia ich wpływu na zachowania przestrzenne człowieka. Wyróżnia się czynniki o wysokim,

umiarkowanym i niskim wpływie. Ostatni podział dotyczy stymulujących i ograniczających właściwości zidentyfikowanych czynników.

Rozdział 8 przedstawia wyniki indywidualnych wywiadów pogłębionych o charakterze swobodnym prowadzonych na placu Wolności w Poznaniu. W toku postępowania badawczego wyodrębniono trzy zasadnicze taktyki zachowań przestrzennych człowieka ukierunkowane odpowiednio na przestrzeń, ludzi oraz potrzeby. Realizacja każdej z powyższych taktyk przekłada się na odmienne użytkowanie przestrzeni – zarówno pod względem przebiegu zachowań przestrzennych, ich intensywności, jak i miejsca ich zachodzenia. Owe taktyki stanowią sposób, w jaki człowiek dąży do realizacji swoich potrzeb. Naznaczają przebieg zachowań przestrzennych, a także warunkują miejsca ich zachodzenia, czas trwania oraz intensywność. Taktyki zachowań przestrzennych powodują, że człowiek podczas swojej aktywności zwraca uwagę na charakterystyczny zestaw czynników i poszukuje specyficznych afordancji w celu zaspokojenia swoich potrzeb, często pomijając przy tym inne czynniki. Jak podkreśla M. Madurowicz (2019, za de Certeau 1990), w opozycji do często niewygodnych, lecz koniecznych i stałych ustaleń strategicznych stoją rozwiązania taktyczne o wygodnym i jednocześnie przemijalnym charakterze. Taktyki zachowań przestrzennych człowieka można więc traktować jako działania elastyczne, wybierane pod wpływem różnych czynników, które mają służyć jak najbardziej efektywnej realizacji potrzeb człowieka. Taktyki zachowań przestrzennych człowieka decydują o tym, w którym kierunku głównie są zwrócone działania człowieka – przestrzeni, innych ludzi czy potrzeb. Człowiek korzysta ze wszystkich trzech taktyk jednocześnie. Jedna z nich pełni jednak rolę dominującą nad innymi, szczególnie mocno warunkuje zatem przebieg zachowań przestrzennych. Pozostałe taktyki pełnią funkcje uzupełniające – są obecne, lecz nie mają aż tak dużego wpływu na podejmowane przez człowieka decyzje. Proporcje między taktykami są ustalane każdorazowo przez człowieka i mogą się zmieniać. W zależności od potrzeb może się także zmieniać taktyka dominująca. Człowiek może zmienić przestrzeń aktywności, zachowując tę samą taktykę, lub zmienić taktykę, nie zmieniając przestrzeni. Co ważne, wybór taktyki zachowań przestrzennych człowieka może być dokonywany w dowolnym momencie. W rozdziale 8 szczegółowo opisano każdą z 3 zidentyfikowanych taktyk m.in. w odniesieniu do potrzeb i czynników wpływających na zachowania przestrzenne człowieka, a także afordancji odgrywających kluczową rolę. Przeprowadzone postępowanie badawcze pozwoliło na realizację założonych celów. Rozdział 9 został poświęcony odpowiedzi na postawione pytania badawcze.